

ЛИЦЕ И НАЛИЧЈЕ МОЋИ: *VERA NOBILITAS* И ДУБРОВАЧКА ВЛАСТЕЛА У УМЕТНИЧКОЈ ВИЗИЈИ МАРИЈА КАБОГЕ¹

Сажетак: Полазећи од идеологије дубровачког владајућег staleжа изграђене на подлози историјских околности, мита о пореклу и политичког програма хуманизма и ренесансе, рад истражује проблематизацију идеологеме моћи и власти у сатиричној песми *Против дубровачког племства* (*Contro la nobiltà di Ragusa*) Марија Кабожића (Кабоге). Овај сатирични еп експлицитно сведочи о ангажованој стваралачкој свести којом аутор успева да уобличи фундаменталне појаве дубровачког градског живота, усмеравајући се на субверзију традиционалне слике моћног дубровачког племства 16. века. Успостављањем релације према тада актуелној друштвено-политичкој пракси и Кабожићевим личним сукобима са дубровачким властима, рад проучава Кабогину уметничку детронизацију властеле у светлу хуманистички засноване чврсте племићке етике, која фундира врховну структуру моћи у Дубровнику, пратећи све нивое первертирања класичног нобилитетског обрасца. Утемељени методологијом новоисторијских теорија, књижевноисторијски и културолошки аспекти истраживања усмерени су на испитивање корелације текста и извантекстове стварности, дате из угла једног од најконтроверзнијих људи дубровачког културног и јавног живота. Завршна разматрања сагледавају Кабожићеву сатиричну слику племства у ширем корпусу ренесансне друштвене критике.

Кључне речи: дубровачко племство, Кабога, сатира, дубровачка књижевност, моћ, власт

1. Увод

Књижевни рад Марија (Марина) Кабожића (Кабоге) Кордице (1505–1582), једне од значајних личности културне, политичке и црквене историје Дубровника 16. века, најнепосредније рефлектује однос дубровачких ренесансних књижевних остварења према средини и актуелном историјском тренутку у којем се појављују. Обележивши централни и завршни део дубровачке ренесансе, Кабожићево дело и његов културни рад својим књижевно-историјским и уметничким аспектима употпуњују поглед на дубровачку књижевност тог периода, као и увид у културно-политичка струјања у дубровачком ренесансном друштву. Његов опус експлицитно сведочи о ангажованој стваралачкој свести којом аутор уобличава фундаменталне појаве дубровачког градског живота,

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165).

пружајући нам грађу за аутентичну критичку реконструкцију слике дубровачког племства тога доба.

Критика ренесасног дубровачког друштва дата из књижевноуметничког становишта није нова – њоме су се, пре Кабоге, у својим делима бавили Мавро Ветрановић, Никола Наљешковић, Марин Држић и други. Досадашња критичка рецепција Кабогиног дела усмерава се, у првом реду, на истраживање његових сатиричних аспеката, проучаваних на подлози ширег корпуса дубровачке сагиричне књижевности и њеног општег, дидактичко-рефлексивног сегмента. Остала истраживања Кабогиног рада окренута су проучавању елемената његове друштвене критике компаративно сагледане у светлу кључних идејних и политичких претензија Марина Држића, истичући сличност њихове критичке методе и осуде упућене дубровачком владајућем систему.

Изван фокуса, међутим, остаје сагледавање Кабогине фикционалне репрезентације племићког сталежа у спрези са тада актуелном дубровачком стварношћу, односно проучавање двосмерног процеса међусобних размена и утицаја које Кабогино дело успоставља према историјској стварности и друштвеној структури тога доба. Тако схваћени, књижевни текстови Марија Кабоге фигурирају као аутентичан одраз тадашње извантекстовне стварности и друштвених прилика у Дубровнику 16. века, али и као конститутивни део битних историјско-политичких процеса, о којима сведочи њихова специфична уметничка егзистенција у културној пракси дубровачке ренесансне средине. Анализу књижевне слике дубровачког племства 16. века у песми *Против дубровачког племства (Contro la nobiltà di Ragusa)* сагледаћемо на подлози културних и политичких околности које прате њено објављивање и општих стваралачких тенденција писца. Први део истраживања окренут је кратком позиционирању аутора у шири књижевно-историјски контекст дубровачке културне средине 16. века и сумираном прегледу Кабожићевих професионалних кретања, културно-књижевног рада и месту које добија у дубровачким племићким круговима. Средишњи део студије успоставља релације Кабожићеве сатире са тада актуелном друштвено-политичком праксом и Кабожићевим личним сукобима са дубровачким властима, уз осврт на слику дубровачке властеле из угла хуманистички засноване племићке етике. Завршни део студије усмерен је на компаративна сагледавања Кабожићеве сатиричне слике племства у ширем корпусу ренесансне друштвене критике. Културолошки оријентисана анализа омогућиће преиспитивање различитих процеса транспозиције историјских и социјалних околности у уметнички свет и фикционално саздану слику дубровачког племства пласирану у Кабогином делу, као и демистификацију дубровачких властодржаца, које Кабога види као деградациони импулс ренесансне дубровачке стварности и живота.

2. Дубровачко племство 16. века и Марио Кабожић

Дубровачка идеологија владајуће сталежи изграђена је на подлози историјских околности, мита о племенитом пореклу и политичког програма хумани-

зма и ренесансе. Хуманистичка идеја о држави као кључном фактору у животу племића и племићки живот као узор грађанског живота фундирале су врховну структуру власти у Дубровнику. Дуготрајни процес стварања дубровачког нобилитета, чији се зачетак ослања на позни антички и рани средњовековни период, пратио је економско-социјални развој града и развој институционализованих облика власти (Vekarić, 2011: 321). У центру аристократске дискурзивне праксе стајала је дубровачка аутономија, мир утемељен делатношћу добрих политичких институција и посвећеним и оданим владањем племићке класе, која је својим пореклом и племенитим коренима, по тадашњем дубровачком схватању, била предодређена за владање. Централно место поменуте владајуће идеологије припадало је миту о оснивачкој функцији властеле (Čosić, Vekarić, 2005: 10), на чијем се фону темељила и мисао о дубровачкој слободи и независном поретку, што додатно поткрепује потоње процесе идентификације племства и државе. Врховна владајућа делатност дубровачког патрицијата, на тај начин, утиче на изградњу аутоктоне етатистичке идеологије поткрепљене идеалима хуманистичког и ренесансног културног и идејног репертоара (2005: 10).

Шеснаести век у Дубровнику обележен је декаденцијом племићког сталежа изазваном разним демографским факторима и природним непогодама. Мноштво политичких несугласица и отворених сукоба утиче на стабилност сталешког јединства, али га до средине 17. века, ипак, радикално не угрожава. Већ се у првој половини 16. века појављују ствараоци који својим делима изражавају критику и бунт изазван јазом између идеализоване традиционалне представе о племићким родовима и реалне слике живота дубровачких племића. Један од водећих стваралаца тог усмерења био је и Марио Кабожић Кабога², песник, падовански студент, касније и доктор теологије и права. Упркос контроверзном и бурном животу, Кабога као изврстан познавалац световног и црквеног права задобија велику пажњу дубровачке културне јавности, постаје први човек дубровачке цркве (Vogičić, 1988: 190), а 1535. од папе Павла III добија титулу архиђакона дубровачког каптала, и звање домаћег папиног капелана (Pantić, 1987: 10). Изворишни мотив Кабогиног незадовољства властима, међутим, био је неприхватање начина на који су га гледали и третирали – упркос учености и племенитом дубровачком пореклу, дубровачки врх га је због римских црквених власти гледао супарнички.

Прва Кабогина конфронтација са дубровачком влашћу почиње захтевом да се каноничима врате добра присвојена од стране утицајних племића. Према наводима историјских извора, због Кабогиног сукоба са једним племићем из Анконе и угледним дубровачким властелином, дубровачка власт осудила га је

² Марио Кабожић (Кабога) рођен је 1505. године у племићкој породици. Кабога још у раној младости ступа у црквене редове, поставши већ 1527. године каноник дубровачке Цркве. Дубровачка и италијанска јавност га памти као изузетно учену и способну, у јавности активну и контроверзну личност. Упркос бурном и динамичном јавном животу који је водио, Кабожић 1535. од папе Павла III добија титулу архиђакона дубровачког каптала, али и звања домаћег папиног капелана, апостолског протоногара и кнеза латеранске палате (Pantić, 1987: 10). Након завршених студија остаје још неко време у Италији, а у Дубровник се враћа 1541. године, када почињу његови сукоби са дубровачком управом, мотивисани неслагањем у вези са ингеренцијама световне и црквене власти (1987: 10).

1543. године на десетогодишњи прогон из Дубровника, што га поново одводи у Рим (Pantić, 1987: 10). Након помиловања, Кабога ће се у Дубровнику 1559. године поново сукобити са многим личностима световних и црквених кругова, због чега је био стално затваран и више пута прогнан са дубровачког тла. Због одлуке да при одласку у Рим за свог заменика именује младог каноника Шимуна Менчетића, Кабога улази у сукоб са тадашњим дубровачким надбискупом, Лодовиком Бекаделијем, након чега је кажњен новчаном казном и поново прогнан из Дубровника. Поводом овог сукоба, Кабога је написао расправу објављену 1575. године у књизи *Vicariatus Praecedentiae* (1987: 10).

Следеће Кабогино прогонство дошло је као резултат његовог непријатељства са италијанским проповедником Кристофором Амаронијем, због сукоба око права световних власти да суде црквеним лицима, што поново компликује односе са папом и дубровачком врхом. Оптужујући га за сатиричне чланке и анонимна писма усмерена против владајућих личности, Амарони упућује жалбу папи Гргуру XIII, који покреће истрагу о Кабогином животу и понашању током 1573. и 1574. године. У извештају папиног визитатора Сорманија, који броји скоро 2000 страна, Кабога се оптужује за нехришћанско и неприлично понашање, које М. Пантић сумира:

„ima u izveštaju i povoljnih i nepovoljnih mišljenja – da je rđav hrišćanin, bezmalo bezbožnik, da retko ide u crkvu, da nikad ne služi misu, da ne ispoveda i da u tome i druge sprečava, da širi bezverje i jeres, da je odan bludu i sodomi, da je dijabolična i skandalozna ličnost, alhemičar i čarobnjak, da je sklon tučama, da oružje nosi i u crkvu, da piše pogrdne satire i paskvile protiv vlade i dubrovačke gospode, protiv nadbiskupa i njegovog zamenika (1987: 11)“.

Кабога у Риму, ипак, успева да одбаци ове оптужбе, а дубровачки каптол га, након смрти тадашњег надбискупа, именује за његовог заменика. Кабогини напади због немеродавности лаичких власти да суде црквеним лицима нагнали су новог надбискупа, Винћенциа Портика, да га на подстицај дубровачке владе 1575. године затвори и у ланцима пошаље у Рим пред инквизицију, али га папа проглашава невиним. Након ослобођења, Кабога се више не враћа у Дубровник, а своје последње године живота проводи у Риму, све до смрти 1582. године (1987: 11).

Књижевни опус Марија Кабожића³ одраз је хуманистичког образовања

³ Кабогин књижевни рад жанровски је разноврстан, а писан је на дубровачком и италијанском језику. Неки текстови настали су и као средство одбране и борбе против непријатељских владајућих слојева, а претпоставља се да су многа Кабогина сатирична дела или уништена, или остала сакривена у архивима (Bogišić, 1988: 190–191). Сатиричне песме, теолошко-правне расправе, пасквиле, анонимна писма и остале текстове, Кабожић је писао под познатим псеудонимима (Il Confuso, Mario Confuso – како је именован као члан *Академије Збуњених* у Витербу) или оним претпостављенима (Isabella Cortese, Alessio Piemontese), док неки уопште нису познати и откривени, што онемогућава прецизно и тачно одређивање ауторства појединих дела која му се приписују. Његово ауторство поуздано је потврђено када је реч о правно-теолошкој књизи *Првенство викаријата (Vicariatus praecedentiae)* из 1575, као и у двема песмама на дубровачком језику: већ поменута *Пјесан о динару* и пародија љубавне лирике *На расад страшило од гаћа постави*. Један од пригодних, похвалних сонета објављен у књизи *Dialogo sopra la sfera del mondo* Николе Наљешковића 1579, један у Моналдијевој књизи *Риме* 1599. (Fališevac, 2005, наведене информације доступне су на линку: <https://hbl.lzmk.hr/>

и ангажоване свести која је у најнеспосреднијој вези са средином и друштвеном структуром у којој настаје и према којој се критички односи. Иако невеликог обима, Кабогин књижевни рад примарно је обележен личном борбом за правду и исправност система власти који признаје аутономију свештеничког сталеза, скрећући пажњу на деструктивне видове понашања оних који у врху хијерархизованог дубровачког друштва злоупотребљавају владајућу функцију и деградирају његово морално устројство. Од сачуваних дела на италијанском језику позната су два сатирична сонета против Далмације, неколико пригодних сонета и песма *Против дубровачкога племства (Contro la nobiltà di Ragusa)* коју је први пут објавио Викентиј Васиљевич Макушев 1867, а Рафо Богишић објавио ју је у преводу 1988. године (Pantić, 1987: 11). Обузет друштвеном сфером ренесансне културне стварности у Дубровнику, Кабога оставља иза себе дела која по много чему праве својеврсни отклон од конвенционалне сатиричне и социјално ангажоване литературе тога доба, радикално сведочећи о вишеструком паду и девастацији племићке класе дубровачког 16. века. Кабогина сатирична детронизација дубровачке властеле обележена је веродостојношћу поткрепљеном личним животним и професионалним искуством које је инкорпорирао у своје текстове, а који остају његова најизразитија и најоштрија реакција на окружење, односно стварност којом је био незадовољан.

Аутентичност Кабогине визије узрокована је његовом припадношћу дубровачким црквеним и владајућим круговима, односно припадношћу класи на коју се тако оштро и критички обрушује. Овакво виђење дубровачке властеле вишеструко је значајно, будући да је дато из унутрашње перспективе, из унутрашњег погледа на управу и тадашњи владајући поредак, и из угла једног од битних људи дубровачког јавног живота. Вишедеценијска борба са црквеном и државном влашћу и тадашња рецепција његове друштвене критике сведоче и о уметничкој и културној егзистенцији оног дела дубровачке књижевности који у себе интегрише део грубе, али реалне фактографске грађе и има широк захват у стварност и социјално-политичка кретања дубровачке свакодневнице тога доба. Сагледавање Кабогиног дела у спрези са историјским околностима које прате његову појаву и целокупним Кабогиним друштвено-политичким ангажманом, доноси нове увиде о позиционирању ове гране књижевног стваралаштва у шири контекст дубровачке ренесансне средине.

---

clanak.aspx?id=9372; датум приступа: 10. 10. 2022). Сачуван је и Кабогин препев 109. псалма под називом *Ну, ти Боже прави, ки си сва доброта* (Plejić Роје, 2015, доступно на линку: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/kabuzic-caboga-kordica-marin-mario/>; датум приступа: 10. 10. 2022). Имајући у виду Кабогино интересовање за природне науке, астрологију и алхемију, дубровачки биографи претпостављали су његово ауторство и када је реч о делима *I segreti della signora Isabella Cortese, ne 'quali si contengono cose minerali, arteficiose ed alchemiche e molte dell' arte profumatoria appartenenti a ogni gran signora, con bellissimi segreti aggiunti* (1574) и *Secreti del reverendo D. Alessio Piemontese* (1557), али је за друго дело накнадно утврђено да је аутор ипак Ђироламо Рушели. Поред чланства у италијанској *Академији Збуњених* у Витербу, познато је било и његово учешће у дубровачкој *Академији Сложних*, чији су му чланови посвећивали похвалнице у стиху: *Михо Моналдовић – Al signor Mario Caboga* (1599), *Дидак Пир – Ad Marinum Cabogam*, *Савко Бобаљевић* и други (1987: 11).

3. Наследно племство и „племство” духа – проблематизација мита о пореклу

Питање порекла, којим Кабожић започиње свој сатирични еп, једно је од најзначајнијих фактора за фундирање и учвршћивање идентитета Дубровника, изградњу политичког монопола дубровачког племства, али и за реализацију идеолошких претензија патрицијске класе. Како на темељу Блоковог концепта „демона порекла” објашњава Ловро Кунчевић, културна хегемонија дубровачког патрицијата у својој основи полази од специфичног епистемолошког и политичког значења порекла, односно целокупног односа према прошлости карактеристичног за средњовековну и ренесансну културу (Кунчевић, 2015: 23). Дубровачки владајући слојеви, како је познато, свој легитимитет добијају вишевековном митологемом о пореклу Дубровника и дубровачких племића, утемељеном делом реалним историјским чињеницама, делом конструисаним сликама и легендама које оснажују идеологију владајућег staleжа (Ćosić, Vekarić, 2005: 8–12). Слика о преношењу урбаног континуитета, којом повлашћени друштвени слојеви добијају античке генеаложке основе, везује се за епидаурско порекло одређених племићких породица, као и за легенду о оснивању Дубровника и колонизацији Рима, која је Дубровчанима обезбедила неопходне римске корене.⁴ Везујући своје порекло за римске осниваче града, дубровачки патрицијат потврђује свој антички континуитет и отвара могућност за реализацију визије по којој су словенски потомци они којима треба доделити врховни владајући ауторитет. Успостављени класни егалитаризам посведочен је и у самом именовању племићког staleжа *властелом*, везујући је за њено основно обележје и управљачку функцију – владање, а одређивали су јој и правну једнакост, наслеђе по мушкој линији, чланство у Великом већу и легализовану ендогамију (2005: 12). Друга битна одлика владајућег поретка била је веза државне идеологије са хришћанским култом, по којој је црквено устројство било потпуно подређено световној власти, што је представљало и кључну тачку Кабожићевог вишедеценијског политичког спора са дубровачком властелом.

Проблематизација мита о племству по наслеђу, као предуслову за племенитост духа и право владања државом, јесте једна од кључних идејних и семантичких теза Кабогиног сатиричног епа. Ова тема зачиње се већ у првој строфи, представљањем Кабожићеве домовине сликом суровог и пустиг брда без плода, у које, потом, аналогно простору, ситуира примитиван, дивљачки народ, склон „злу свакому (...) да се пода”. Бесплодни и сиромашни крај на којем настаје Дубровник и његова околина условио је народ „недостојна рода”, у којем је, у Кабожићевој песничкој визији, клица свих штетних особина препознатих у тадашњој дубровачкој властели. Кабожићева негативна и мрачна слика првобитног дубровачког простора није нова; како је већ примећено у

⁴ Легенда о Павлимиру, римском претку властеле, коју је записао поп Дукљанин, важна, је јер повезала епидаурску, римску и словенску традицију, потврдивши двоструко порекло владајућег staleжа, односно, признајући племићки статус и словенским и романским родовима (Janeković Romer, 1999: 43).

критици (види Ђорђевић, 2004: 212), у сличном тону га приказује и његов савременик Никола Наљешковић у посвети дијалошког трактата *Dialogo sopra la sfera del mondo* из 1579. године.

У наредним строфама, Кабогина демистификација дубровачких властодржаца иде у смеру рушења основних премиса о животу и васпитању племићке класе, које дубровачко племство својим поступцима бестидно оповргава. Тако традиционална племићка одећа од свиле и крзна, коју аутор помиње у другој строфи, њима не служи само као средство диференцијације од осталих грађана, односно својеврсна идентификација и ознака повлашћеног друштвеног положаја, већ као спољни заклон иза којег се крије читав скуп недостојних особина и празнина духа, чије носиоце Кабога интерпретира оксиморонским називима „доктор-незналица”, „луде све мудраци”. У истој строфи потцртана је и њихова склоност ка површној хијерархизацији у погледу титула и претендовање на кнежевску позицију, које остаје неосновано и без вредносног покрића, будући да се ради о „стварним глупацима”, „дивљацима у племству”.

Племство по крви и рођењу Кабога обезвређује обрушујући се на патрилинеарни принцип – он омогућава недостојним племићима да настављају линију неморалног и живота коју њихови очеви почињу: „Gledaj svoga oca, njegove si peče / reći ću ti kakva krv ti žilam teče / (...) Senator je i on bio poput tebe / i svakoga trenutka krao je za sebe” (Bogišić, 1988: 198). На тај начин, родна племенитост на коју се позивају дубровачки властодршци обеснажена је њиховим незналачким и неморалним понашањем, које Кабога поставља насупрот правој племенитости – племенитости духа, садржаној у мудрости, знању и васпитању. Аргументација тезе о безвредности крвног племства добија свој завршни облик у последњој строфи песме, аналогичном са историјском причом о Цицерону и Катилини, којом Кабога експлицира став да „nauk od krvi više vtijedi svima”. Упркос Катилининој припадности једној од најуваженијих племићких римљанских породица, Сергијеваца, због завере у којој је учествовао са циљем рушења Римске Републике овај римски политичар добија вечни прекор за издајнички чин, за разлику од Цицерона, који, иако рођен као син сељака, остаје упамћен као један од најзначајнијих генија античког Рима. На темељу антитетичког односа између Римљана који „следе чин крепости и закон свете дисциплине” и припадника дубровачког племства, Кабожић поентира своју идеју коначном осудом дубровачких хвалисаваца недостојних власти и племићке титуле.

4. *Vera nobilitas* и дубровачка властела у Кабожићевој уметничкој визији

Дубина пада племићке класе, онако како је Кабожић види у својој сатири, најинтензивније се читава у доминантном антитетичком поступку усмереном ка свестраном и реалном приказу живота властеле у Дубровнику, који у свим својим аспектима представља инверзију традиционалне племићке аксиологије.

Водећа племићка позиција носила је и усвајање посебне парадигме васпитања и понашања саздане на темељу врхунске властеоске етике, која, у првом реду, подразумева посвећеност општем добру и усвајање идеалних грађанских врлина. Первертирање класичног нобилитетског обрасца у Кабожићевој песми води ка проблематизацији и деструкцији идеологеме моћи/власти, схваћене у кључу теоријских постулата Фредерика Џејмсона као систем концепција, уверења, мишљења или конструисаних друштвених представа (види Džejmson, 1984). Кабожићева сатира се из поменуте методолошке призме може читати и као друштвено-симболички гест који делује субверзивно, откривајући манипулативну моћ доминантног идеолошког дискурса у тадашњем дубровачком друштву. Детронизација дубровачког врха у Кабожићевој песми обухвата више различитих сфера друштвеног, приватног и политичког живота племића: од критике упућене неморалном и неуком делању и владању појединачних припадника владајућег staleжа, до оне која се колективно усредсређује на институционализоване органе власти.

Од почетних строфа песме, аутор се устремљује најпре на некомпетентност и неуконост дубровачких властодржаца за функцију која им се додељује, разоткривајући њихове праве способности и склоност ка лажном величању. Као свестрана и учена дубровачка личност, Кабога кроз призму интериоризованих хуманистичких идеала и културе приказује необразованост владајућег слоја: „O budalo jedna jedva poznaš slova / savjetnik se kažeš i plemićkog kova, / talijanski ne znaš, pred latinskim bleneš, / učenjak se praviš, a za čašću čezneš” (Bogišić, 1988: 198). Водећи се идејом о држави и општем добру као врховном идеалу појединца, хуманистичка култура се трагом античких узора окренула ка валоризацији свестраног општег образовања појединца, као и ка уздизању вредности знања активно примењеног у областима политичког и друштвеног живота. Из тако утемељене перспективе, Кабога разоткрива лажно величање дубровачких племића који се упоређују са Демостеном и представљају као стручњаци и мудраци, што је далеко од хуманистичких начела по којима се живот племства сматрао узором грађанског живота и подразумевао извршеност духа. Дубровачко племство се, како читамо из ове сатире, нимало не приближава ни оном идеалу који у својој филозофској доктрини образлаже један од најумнијих Дубровчана ренесансног периода, Никола Гучетић, по којем ће, на темељу јединства политике и етике „бољи увек рађати боље” (Gučetić, 2000: 104–141). Слика дубровачког племства Марија Кабожића је, напротив, опозит Гучетићевом филозофском оптимизму и државној теорији у којој брани част и врлину као истакнута обележја властеле.

Поступак иронијског карактерисања у виду антитетичког паралелизма, који, пишући о Кабожићевој сатири, запажа Бојан Ђорђевић, специфичан је по начину на који се пласирају ауторова запажања о одликама дубровачког патрицијата, а који, чини се, иде корак даље од свих дотадашњих критички усмерених дела таквог типа. Аутор се не зауставља, како Ђорђевић образлаже, на пуком скупу критичких запажања о одређеним друштвеним појавама у дубровачкој средини, већ критику упућује дочаравајући нам „живи лик” дубровачког пле-

мића ренесансног доба, претворивши га у „једно тело” са свим збиром негативних особина које Кабога приписује дубровачком патрицијату (Ђорђевић, 2004: 213). Отуда и јасан прелаз између дистинкције која се успоставља у другој и четвртој строфи песме на релацији (ја) аутор : племство (ви), на релацију аутор (ја) : племић (ти) у петој строфи, при чему је немогуће не запазити супериорност позиције са које писац иступа критикујући припаднике властеоског круга. Овакво виђење, међутим, не одговара у потпуности слици која је у стварности пласирана дубровачкој јавности, узимајући у обзир све оптужбе изречене на рачун Кабожићевог понашања, посебно оне које се износе у извештају папског визитатора Ђан Франческа Сорманија. Долазак Сорманија који је 1573. послат како би довео у ред дубровачку цркву, Марио Кабога и његова фракција дочекали су непријатељски, отежавајући му увид у функционисање дубровачке цркве. Његов извештај о Кабогиним поступцима и кретањима садржи оптужбе које су далеко од моралне супериорности са које Кабога приступа критици племића у свом делу, а обухватају јерес, содомију, конкубинат, саучесништво у крађи, неслужење литургије и поред каноничког позива, изазивање нереда, као и покушај убиства уз помоћ својих нећака (Vekarić, 2009: 10).

Оптужујући дубровачку олигархију за зеленаштво, неукост, безбожништво, крађу, нечасно опхођење према женама и убиства, Кабожић неоспорно дискредитује углед читаве племићке класе, али се чини необудљивом претпоставка изнета у критици (види Bogišić, 1988) да је Кабожић овом песмом несвесно осудио читав државни систем. Имајући у виду директне и конкретизоване оптужбе, али и форму и начин на који су изнете, песма не допушта такву врсту глобализације. Лик ренесансног дубровачког племића Кабога карактерише путем низа ироничних обрта, којима успева да представи властодршце у најгорем могућем светлу, истичући њихове мане у контрастној релацији према ономе што се очекује од највишег друштвеног сталежа: „Kazniti pravednoga, zločincu praštati / i krive i prave na volju puštati / slabe potiskivat, pomagat moćnomu / žalost dat siroti, radost bogatomu” (Bogišić, 1988: 199–200). Инверзивна логика вредности усвојена од стране дубровачких племића на тај начин допушта да се добрим и поштеним сматра оно „што ти пруди”, односно оно што им доноси корист, независно од било каквих моралних обзира, што у песми кореспондира са макијавелистичким принципима („to odavno uči Macchiaveli hudi”) и служи Кабожићу за негативну идентификацију са поступцима „худе” и „опаке” дубровачке елите.

5. Верски аспекти; подривање политичког и правног државног поретка

Имајући на уму Кабогине сукобе са дубровачким властима мотивисане њиховим мешањем у привилегије цркве, не чуди чињеница да је један део песме, и то онај најоштрије критички усмерен, посвећен управо тематици пле-

мићког односа према цркви и црквеним ингеренцијама у Дубровнику. Кабога је био на челу властееске фракције која се супротставила проширењу световне јурисдикције на цркву и црквене кругове, као и тридентској реформи. Његов конфликт се продубио након проповеди аугустинца Кристифора Амаронија из Сијене 1572/1573. године, кога Франо Гундулић упућује у Дубровник (Vekarić, 2009: 10). У својој проповеди, Амарони је сугерисао могућност да световне власти при суђењу свештеницима имају право да у сврхе кажњавања пролију и њихову крв. Овај догађај је, потом, иницирао Кабожићево писање увредљивог писма против проповедника. Као један од најугледнијих црквених достојанственика тада, Кабога је у девет тачака изнео свој став о превласти црквене над световном влашћу (Тадић, 1948: 253–254). Иако се у целој Кабогиној песми на подтекстуалном нивоу препознаје одраз његових личних размирица са владом, лични тон је најексплицитнији управо у оним сферама које се тичу верских питања и оптужби против безбожничког понашања појединих племића.

Најтеже увреде и оптужбе Кабога износи на рачун безверја властеле: замера им живот „против Бога” (четврта строфа), недостатак „обзира према небу” (седма строфа) и оскрвнуће „Божјег храма” (једанаеста строфа) уз упозорење да се морају плашити Божанскога суда (девета строфа). Најснажнију увреду Кабога задаје метонимијским поменом „Лутера и Калвинија” који „тргом шећу”: „I da bi se spaso od takvoga jada / siroti se čovjek kloni takva gada / glumi poštovanje i poklon ti čini, / dokle trgov šeću Luteri, Kalvini” (Bogišić, 1988: 198). Алудирање на сличност реформатора Мартина Лутера и дубровачког надбискупа Кризистома Калвина са дубровачким властодршцима који шире и допуштају јерес, имало је посебну тежину, поготово у светлу настојања дубровачке владе да одржи добре односе са папом и католичанством. Упркос бројним неслагањима и сукобима, влада је званично увек кажњавала све случајеве контаминирања католичанства и његових верских начела. Када је, конкретно, реч о протестантизму, познате су истраге које средином 16. века дубровачка влада покреће са циљем сузбијања јеретичких струја на територији Републике. Један од Кабожића, Јероним (Јеро) долази у сукоб са стонским бискупом Бонифацијем Дрколицом, а због отвореног заступања протестантских идеја, доживотно га затварају у стонску кулу (према Ђорђевић, 2016: 216). Кабогина борба за аутономију црквеног права, која се између редова чита и у овој песми, израз је његове опште борбе за самосталност црквене институције у Дубровнику тога доба, али и за лични статус, престиж и углед, урушаван од стране оних које је сматрао недостојним и неспособним.

Један део песме скреће пажњу на пристрасност и неисправност дубровачког судства, којим Кабожић настоји да изнесе оптужбе за незакоње и корупцију. Дубровачки државни и правни поредак комплетно је представљен антитетичним принципом супротстављања свему праведном и нормалном – судови суде и невинима, а криви се ослобађају ако имају новца; богати су привилеговани, а сиромашни тлачени. Самовоља судија посебно је истакнута у десетој строфи: „Krv i stvari sudiš, i za svaku tricu / za zlo i za dobro zoveš u Sudnicu” (Bogišić, 1988: 199), док се у једанаестој строфи окомљује на властелу због корупције

која резултује осиромашењем народа, јер се и као трговци показују невештима. Аутор дотиче и правни поредак, истичући злоупотребу закона којим властела оправдава сопствена недела. Карикатурално представљање сенатора који симулира грчке мудраце, а заправо је „животињског срца и језика злога” у неким књижевно-историјским изворима протумачено је и као алузија на једну реалну личност. За слику сенатора чији је отац у прошлости такође био сенатор, злобник „худи и опаки” који „за зло и за добро” зове у судницу, претпоставља се (Vekarić, 2009: 11) да приказује дипломату и правника Ивана Гундулића Гондулу (1507–1585), Бекаделијевог и папиног пријатеља, који је 1562. године хтео да (на име дуга од 91 дуката из 1548. године) Марину Држићу одузме део мајчиног наслеђа. Управо у време изгнанства Марија Кабожића, Марин Држић почиње своју уротничку епизоду у Фиренци са циљем рушења Гундулићевог клана, што ће, као што знамо, резултовати неуспехом. У критици постоје мишљења да је цела песма посвећена, заправо, овом дубровачком дипломати, али такви наводи остају само на нивоу претпоставке.

Само у одређеним сегментима епа сатирични фокус се помера са лика племића/племства на сам пук, који је, иако „добро позна” лажни сјај властеле, приморан да „глуми и крије” због сопственог опстанка. На моменте, Кабожић даје неку врсту негативне карактеризације грађанства спремног да „глуми поштовање” и да „поклон (...) чини”, али ће то остати у сенци наспрам немило срдног угњетавања и тортуре над пуком, на коју аутор жели да упозори већ у четвртој строфи: „јер племство је ваће и јадно и бједно; / тлачити све људе па лихвом паредно / заштијевај ко приход оно што не иде / и хвастат се онда затворен у зиде”, или у седмој: „Под изликот коју вјешто проналазиш / Једне осрамотиш, друге ногом гaziш”, односно четрнаестој: „жалост дат сироти, радост богатому – / често народ води у пропасти дане” (Bogišić, 1988: 199–200). У то доба, како је познато, дубровачка влада је спроводила сурова кажњавања оних грађана који су се сукобљавали са чиновницима послатим да скупљају новац и приводе људе, а оружани сукоби су се чак кажњавали великом новчаном свотом, или одсецањем руке (Ђорђевић, 2004: 215).

Има у овој песми и оних сатиричних делова који жестоким тоном и оптужбама попримају увредљиви тон и форму, али су донекле ублажени инкорпорирањем општих дидактичних поука које употпуњују критичко језгро ове друштвено-политичке сатире: „ићи мораš много, то ти желим рећи”, „плашити се мораš Воžанскога Суда: / не користи превећ његово смилjenje”, „Једино ти крeпост може помоћ сада / да разум ти бистри незнанје надвлада” (Bogišić, 1988: 198–199). Кључну тезу епа Кабожић комплетира последњом строфом у којој подсећа на јаз између племства на основу родовске компоненте и правога нобилитета који одражава ученост, племенитост, ширину духа и мудрост као предуслове за добијање племићког статуса, које, како је показао, дубровачки властодршци не поседују.

6. Кабожићева сатира и корпус ренесансне друштвене критике: Наљешковић – Ветрановић – Држић

Како је већ је поменуто, друштвена критика је, као један од жанрова дубровачке ренесансне књижевности, писана на овом подручју и пре појаве Кабогиних дела – за њу се, од еминентних стваралаца, у свом раду опредељују Никола Наљешковић, Мавро Ветрановић и Марин Држић. Сва тројица су у различитим стваралачким обрадама пружили једно виђење дубровачког ренесансног друштва, активно указујући на оне друштвене појаве које су сматрали штетним по васпитање и формирање свести дубровачког народа. Кабожићева критика се само у погледу општих дидактичких и етичких начела додирује са Ветрановићевом и Наљешковићевом визијом, а великим делом кореспондира са оштрим и побуњеничким претензијама Марина Држића, показујући слична виђења друштвених аномалија дубровачке владајуће елите 16. века. Оно што Кабогину критику одваја од осталих књижевних дела оваквог типа јесте начин који бира да искаже свој бунт – обрушује се јавно, непосредно и без задршке на оне које је сматрао недостојним титуле и функције која им је додељена.

Пишући о Кабожићевој строфи која отвара песму, успоставили смо везу са сличном сликом дубровачког простора коју Наљешковић помиње у свом *Дијалогу о сфери света*, писаном 1576. године, а штампаном 1579. године у Венецији. Упркос подударности слике о неплодном, кршевитом пределу на којем се формирао дубровачки простор, крајњи циљ ове двојице стваралаца потпуно је супротан – Наљешковићева слика првобитног неплодног краја налази своју сврху у похвали дубровачких властодржаца за спретност њиховог владања којом је та природна слабост превазиђена, док ће Кабога аналогну релацију простора и пука употребити да прикаже на недоличност и неприменост припадника највиших друштвених слојева којима је поверена потпуна власт. Раздвојну линију Кабогине и Наљешковићеве друштвене критике треба потражити и у класним припадностима, односно различитим интересним окупацијама.

За разлику од Кабожића, рођеног у племићкој породици, Наљешковић је припадао трговачкој пучанској елити која је била део братовштине антунина. Иако нису имали законодавне и политичке функције попут властеле, сматрани су секундарном аристокрацијом Града, што треба узети у обзир при сагледавању тона Наљешковићеве критике – његова друштвено-критичка стваралачка визија зато није снажна и директно усмерена против властеле као Кабожићева, већ је мотивисана побудом успона властите класе и њене касније нобилитације. Такође, у литератури о Наљешковићевом делу неки од извора упућују на додатне личне разлоге које су га обавезивале на лојалност властима, узимајући у обзир његова пословна ангажовања у неким републичким службама.⁵ Отуда

⁵ Наљешковић је, након неуспелих трговачких покушаја, радио на више различитих позиција: био је канцелар рачуноводства и писар житнице, а по неким изворима у Конавлима је са властелом вршио функцију уништавања нелегално посађених винограда (види Janeković Romer, 2005: 44–45).

не чуди Наљешковићева апологија „дубраве мира, правде и склада” и њене госпде, којима у разумној владавини и урођеном господству „нема пара”. Посвета *Дијалога о сфери света* послужила му је, како је схваћено и запажено у критици (Петакловић, 2014: 130), за сврхе оповргавања општеприхваћеног мишљења о осуди дубровачког друштва изнетој у његовим драмама, односно, као потврда лојалности властима. Због значаја и вредности дела, али и због похвала упућеним властели, у којима слави њихову мудрост, владајуће компетенције и дипломатску релацију коју успева да успостави између хришћана и Турака, награђен је сребрном посудом с дубровачким грбом коју добија уз уздарје. Сасвим другачији став и тон, међутим, одају пишчеве посланице упућене пријатељима, у којима читамо о несрећним и неуспешним животним околностима његовог живота, које посредно показују незадовољство моралом и поступцима једног дела дубровачког ренесансног друштва.

Сасвим је очекивани тон којим Мавро Ветрановић, представник хришћанске ренесансе, пише о негативним друштвеним појавама дубровачке свакодневнице. Дубока побожност и верски поглед на свет условио је и оштру критичку осуду моралног посрнућа дубровачког народа пред материјалистичким импулсима ренесансног духа поткрепљеног вештим трговачким пословима, који су омогућавали финансијску добит и благостање. О дубровачкој стварности певао је Ветрановић у разноврсним сатиричним песмама, у којима се окомио на оне мане и особине дубровачког народа за које је сматрао да осипају моралну срж и високе етичке принципе друштвеног устројства. Критикујући трговце, судије, жене, свештенство, младе, њихова стремљења, живот и пороке, Ветрановићева осуда увек је за крајњи циљ имала указивање на надмоћ хришћанске идеје и вечног живота над пролазним и овоземаљским. Зато, али и због личне природе и избора животног позива, у његовом прекору нема оног гнева и ратоборности којом зрачи Кабожићева сатира, а сатирично-моралистични аспекти његовог рада далеко су од грубих прозивки које Кабога упућује директно на рачун властеле.

Кабогин савременик, Марин Држић, рођен само две године након њега, најближи је Кабожићевим стваралачким тенденцијама у домену друштвене критике. Упркос непостојању доказа о било каквој врсти контакта између њих, подударност ставова која је већ у критици уочена (види Vogišić, 1988: 189–206) одражава дела и поступке који на многе начине, а првенствено идејно, међусобно корелирају. И поред припадности различитим друштвеним слојевима (Држић је, за разлику од Кабоге, припадао пуку), њихов доживљај друштвених и политичких кретања дубровачког 16. века са позиције хуманистички образованих интелектуалаца исти је, али, сходно поменутој сталешкој разлици, исказан на другачији начин. Фундаменталне оптужбе које Кабога износи јавно и отворено, упућујући их властима, Држић је посредно изнео у подтекстуалним семантичким слојевима својих дела, проговарајући са сцене о свом виђењу патрицијата, које су, по свему судећи, делили. Због тога се у Кабогином делу уочавају истоветне појаве и мотиви који су Држића покретали на писање о *људима нахвао*, а његове драме *Дундо Мароје* и *Скуп* ће у погледу тематских

усмерења још већу сличност успоставити са Кабогином *Песмом о динару*⁶. Држићева огорченост и незадовољство дубровачком властелом и приликама у Дубровнику временом постаје све изразитија, све до коначног разоткривања познате фирентинске епизоде са завереничким писмима Козиму Медичију, која фигурирају као потврда Кабожићевих и Држићевих еквивалентних ставова. Тезама о неспособности, охолости, неморалности и умишљеном господству владајућег слоја у Дубровнику, дела ових писаца се идејно и тематски готово надовезују у једној врсти заједничког бунта против оних који су их искључили из било каквог јавног и политичког деловања.

Разлике, са друге стране, треба тражити у приватним, личним разлозима и у начину прокламације ставова. Као део пука, Држић је био лишен политичког субјективитета, а био је, вероватно, вођен и огорчењем према управљачима због деградације породичног статуса. Кабога, са друге стране, није могао да се помири са чињеницом да као први човек дубровачке цркве буде прогнан и одбачен од стране оних који су испод њега по учености и угледу. У погледу општег настојања и циља којем теже, Кабогине песме не позивају директно на протест и побуну, онако како то чини Држић у својим писмима, излажући, уз критику и конкретно решење – рушење дубровачких властодржаца. Оно што Кабога жустро и прецизно критикује у својим песмама, Држић ће кроз алегорију и уметничке алузије исказати у својим књижевним текстовима, а отворено тек у завереничким писмима. Кабогина друштвена и политичка критика је зато наспрам Држићеве осиромашена у погледу естетско-уметничких аспеката и, нажалост, ни близу стваралачкој снази виртуозног и талентованог Држића. Ипак, Кабожићева сатира остаје као овековечење храброг подухвата који је у ренесансном Дубровнику имао своју цену, а она је, по свему судећи, у његовом случају плаћена.

Закључак

Сатирични еп Марија Кабожића вишеструко је значајан, како са књижевно-уметничког, тако и са књижевноисторијског и књижевнотеоријског становишта. У погледу књижевно-уметничких и књижевнотеоријских аспеката, ово дело употпуњује корпус сатиричне дубровачке књижевности показујући комплексност у погледу структурирања социјалних и политичких слојева жанра, као и у одабиру начина којим аутор жели да прикаже своје уметничко виђење дубровачке властеле, користећи пун репертоар жанровских могућности за свестрани приказ друштвених проблема у тадашњем Дубровнику. Књижевноисторијска вредност садржана је у његовој урођености у контекст дубровачког ренесансног живота, у одразима реалних историјских и друштвених околности

⁶ Кабогина *Песма о динару* идејно се надовезује на песму *Против дубровачког племства*, будући да такође представља неку врсту критике дубровачког друштва у којем аутор увиђа превласт динара и материјалистичких порива, разматрајући последице које овај феномен оставља на морал и част народа.

које у њој препознајемо и у слици коју о дубровачкој властели добијамо из угла једног од њених најутицајних и водећих припадника. Критички осврти на негативне друштвене појаве и прикази стања дубровачког тадашњег политичког поретка у одређеним моментима успевају да превазиђу субјективност и непосредан израз Кабожићевог огорчења, који је део основног мотивационог комплекса ове сатире. Кабожићева књижевна критика је од осталих посебна по томе што је конкретизована и директна, што проблемске појаве које опсервира и на које се критички усмерава везује за директну скупину људи, и као таква кореспондира са ауторовом скандалозном личношћу, животним и професионалним кретањима. Поучне и дидактичне стране песме само су подлога на којој Кабожић формира сопствено виђење дубровачког друштва. Снажан и оштар сатирични тон појединих сегмената суспендован је дидактиком, због које сатира не поприма карактер побуне, будући да аутор не пружа никакво алтернативно решење. Прецизирајући адресате својих сатиричних редова, раторборни Кабожић иза себе оставља једну од најубојитијих сатира дубровачке ренесансе, као сведочанство јаза који је постојао у друштвеном и политичком устројству дубровачке стварности 16. века.

Извори

Bogišić, R. (1988). Marin Držić i Mario Kaboga, *Forum*. XXVII, 3–4, Zagreb: HAZU.

Литература

- Ćosić, S. Vekarić, N. (2005). *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti.
- Džejmson, F. (1984). *Politički nesvesno: pripovedanje kao društveno-simbolički čin*. Beograd: Rad.
- Fališevac, D. (2005). Kaboga Kordica, Maroje, *Hrvatski biografski leksikon*. elektronsko izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Приступљено: 10. 10. 2022. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9372>
- Gučetić, N. (2000). *O ustroju država*. Zagreb: Golden marketing, Narodne novine.
- Janeković Römer, Z. (2005). Pučka krv i plemstvo duha, *Pučka krv, plemstvo duha : zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Dukić, Davor (ur.). Zagreb: Disput, 43–58.
- Kunčević, L. (2014). *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga grada*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Pantić, M. (1987). *Leksikon pisaca Jugoslavije III*, Novi Sad: Matica srpska.
- Plejić Poje, L. (2015). Kabužić (Caboga) Kordica, Marin (Mario), *Leksikon Marina Držića*, elektronsko izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Приступљено: 10. 10. 2022. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/kabuzic-caboga-kordica-marin-mario/>

- Vekarić, N. (2009). *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2011). *Vlastela grada Dubrovnika. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti.
- Ђорђевић, Б. (2004). Сатира *Contro la nobilta di Ragusa* Марија Кабожића, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*. LXX, 1–4, Београд: Филолошки факултет, 211–218.
- Петковић, С. (2014). Лице и наличје ренесансног живота у фарсама Николе Наљешковића, *Ликови традиције : студије и прилози из дубровачке књижевности* (стр. 107–133). Београд: Завод за уџбенике.
- Тадић, Ј. (1948). *Дубровачки портрети*. Београд : Српска књижевна задруга.

Hristina Lj. Aksentijević

THE FACE AND THE DISGUISE OF POWER: *VERA NOBILITAS* AND THE NOBILITY OF DUBROVNIK IN THE ARTISTIC VISION OF MARIO KABOGA

Starting from the ideology of the Dubrovnik ruling class built on the basis of historical circumstances, the myth of the origin and the political program of humanism and renaissance, the paper explores the problematization of the ideology of power in the satirical poem *Against the Nobility of Dubrovnik (Contro la nobiltà di Ragusa)* by Marija Kabožić (Kaboga). Kaboga's satirical edge explicitly testifies to the engaged creative consciousness with which he manages to shape the fundamental phenomena of Dubrovnik city life, aiming at the subversion of the traditional image of the powerful Dubrovnik nobility of the 16th century. By establishing a relationship with the then-current socio-political practice and Kabožić's personal conflicts with the Dubrovnik authorities, the paper studies Kabožić's artistic dethronement of the ruler in the light of humanistically based solid noble ethics, which funds the supreme power structure in Dubrovnik, following all levels of perversion of the classic nobility pattern. Based on the methodology of new historical theories, the literary-historical and cultural aspects of the research are focused on examining the correlation of text and extratextual reality, given from the point of view of one of the most controversial people in Dubrovnik's cultural and public life. The final considerations look at Kabožić's satirical image of the nobility in the wider corpus of Renaissance and Baroque social criticism.

hristina.aksentijevic@filfak.ni.ac.rs